لومړی برخه

فلكلور (Folklore)

د خلكو ټولنيز ژوند او د ژوندانه طرز او دول ته فولكلور وايي. [1]همدارنګه فلكلور ته په بېلوبېلو ژبوكي د فرهنګ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خلقيات ، اوهم د اساطير او مېتولوژی نومونه وركړل شوي دي . چې هريو د خلک پېژندني او د خلكو د فرهنګ معنی وركوي .

سربېره پر دې بنايي يادونه وشي،چې ((فلكلور)) يوه انګليسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلكو او عوامو معنی وركوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توګه دنيكونو عقايدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقايدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم وركوي .

مېتولوژي او روايات ټول له عاميانه افكارو څخه راغلي ، چې ددوی دعقاېدوغوښتنو او تعبيرونو ممثل دی . په دې افكارو، رواياتو ، او افسانوكې په غالب ګومان بهرنی او نه ټاكونكی او طبيعی عنا صرو خواوې ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب كې را مينځ ته شوې او هغه څه چې په دې اساطير (مېتولوژی) او فلكلور كې د زياتې پاملرنې وړ دي هغه د فولكلور سمبوليكې خواوې او د اتلا نو پټ او مرموز كارونه دي . له دې اساطيرو او افسانو څخه د مړو ا[illegible] او ژوو [illegible] پاتې قومونو [illegible] او ځينې حقيقتونه [illegible]

Ketabton.com

په اصطلا ح كې فلكلور : دخلكو او ولسونو عنعنو او عقيدو پېژندنې علم دی .

د فلكلور يا اولسي ادب پيدايښت :

[1] فضل مير ختک ، ففبليات ((ادبي اصطلا حات)) پېښور اكيډمي (۱۹۹۹) كال ۳۱٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفلکلور دپیدایښت او منځ ته راتګ په برخه ښايي ووایو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هدو سره مخامخ شو نو ددې مو جوداتو او اشیاوو په مقابل کې چوپ او غلی پاتې نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم يې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځې راهیسې چې انسان دوجود په ډګر کې قدم ایښی دی تل یې زیار ایستلی ، چې د اشیاوو او موجوداتو حقایق او ریښې ځانته معلومې کړې نو ځکه له هر څه سره چې مخا مخ شوی فکر او غور یي په کې کړی ، څو یې یوه نتیجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکین له پاره یې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم یې تر یوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنګه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه یې وهلي او فکري وده یې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپیداښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه یې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجروبو حاصل دخپلې لا رې ډیوه وګرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په یو ډول خیالبافیو او موهماتو یې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره یې اندې علت او دلیل وټا که چې همدادلیلونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقایدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور یې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سینه په سینه دداستان ، کیسي ، فکاهي ، متلونو او انګېرنو په شکل په منظوم اوپه غیرمنظوم ډول خو په شفاهي تو ګه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور ي کیسي ، داستانونه او روايات باید ونه ړل شي که څه هم دزماني په کړلېچونوکې اوښتي رااوښتي خپل ابتدایي شکل یې له لاسه ورکړی دی . خو بیا هم یو لړ تاریخي وقایع اود ملتونو دپېژندګلوۍ ډیر رازونه په کې پټ دي . مېتولوژۍ خپل قدر ښودلی او یو لړ تاریخي او د بشر پېژندنې پرابلمونه یې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوریکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلې دي ، چې په خلق کیدوکې یې له عقل ، ابتکار ، فکر اواحساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاریخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داولسي ادبياتو ا همیت :

اولس هغه چینه ده چې ژوندتري را توکیږی . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلکلور هغه ستره کلتوري پانګه ده چې ملت په معنوي لحاز ژوندی ساتي . دیو ملت فلکلور دهغې ملت ، فرهنګ ، ژبه عنعنه ، او اسا طیري پدیدې ژوندۍ ساتي چې همدغه پورتنۍ پدیدي دملت روح ګڼل کیږي .

دپښتو اولسي ادبیاتو ځانګړنې :

۱_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سېلاب او هجاد شنني وړدي .

۲_ اولسي ادبیات دموضوع له کبله داولسي توب اوکلیوالي تولنېزو، اقتصادي ، سیاسي او کلتوري اړیکوځرګندونکي دي .

۳_ ژبه یې ساده ، سوچه او دخلکو یا اولس له ورځنۍ محاورې سره برابره ده .

۴_ ډېره مبالغه او غیر له حقیقته پکې بل شی نه لیدل کیږي .

۵_ افسانوي رنګ یې تربیوي اړخ لري ، نه ویرونکی .

۶_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

۷_ ښکلا، اسانوالی ، اوریښتیاوالی په ښه بڼه په کې ځان ښکاره کړی .[1]

دفلکلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چې تاسو پوه شوئ چې فلکلور په اصل کې داولسونودعنعنو او عقیدوپوهه ده نودابه هم له یا ده ونه باسو، چې اولسي ادب دخلکودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توګه رامنځته شوی بلکې عامووګړو رامنځته کړی . که مونږ فلکلورته بدوي یاکلیوالي ساینس ووایو هم سمه بربښي ، ځکه چې فلکلور داوسني ریښتینی او ریالستیکي نړۍ دفورم اوبڼې پېش ګویې داوسنۍ پرمختللی نړۍ دپرمختګ فکرونه دخلکو په ذهن کې تداعي کړي که چېرته پخوانوکیسو او افسانوته ښه ځېر شو دا به ترې جوته

---

[1] ادب پوهنه ، سیدمحی الدین ((هاشمي)) داریک کتابتون ، کال (۱۳۸۰ هـ ش) ۱۰۸ مخ

شي چې په رښتياهم افساني او خيالي انګېرنې داوسني ساينس زيږنده دي . كه ديوان په افسانوكې له يوځاى ځځه بل ځاى ته دسترګوپه رپ كې ځان رسوي يا كوم افسانوي اتل په يواځې تن له زروكسانوسره جنګيږي او دويښته په سوځيدوددېوانو او ښاپېرو حاضريدل دادهمدې زماني دالوتكې ، مبائيل ، انټرنيټ اوتوغندي پخوانۍ بېلګې دي ، چې داولسي ادب دمادي اړخونوكره او ريښتيني نماينده ګي كوي . په مادياتو كې دسرچينې په استاځيتوب كار او زحمت دى كه كركيله ، تركاڼي او نورو جنګي مواردو كې راښكيلول دشفاهي ادب دريښتيني اولسيتوب تولنيز هدف دى .

زمونږ په پښتو ادب كې مادي اړخونه هم دنړى مترادف ځكه دي چې دې كهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عكس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس يې خلک دې ته چمتوكړي ، چې دكركيلې زيار وزحمت او پوندګرۍ له لا رې ځان خپل هدف ته ورسوي ،چې ددې بېلګې مونږ په قبل الميلادكې لرو .

دپښتو او اريايانو په مشهور كتاب (ويدا) كې راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په كرهڼه كې بوخت وي .

همدارنګه په بل ځاى كې وايې :

اى انسانانو ! دغنمو او نوروشيانو د كرهڼې له پاره په سپاره ، ځمكه څيرې كړئ ، ښكلې اربې وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ[1] په اوستاكې _ چې دپښتنو او افغانانو دعنعنو او مېتولوژۍ كتاب دى _ زردشت ليكلي ځانونه په كرهڼه او مالدارۍ تشويق كړى [2]

همدارنګه د تيرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دكرهڼې او زراعت له لا رې خپل دژوند ستونزې حلول غواړي لكه داژوندى ښه :

شـــولې تكومـــــه تـــــابه واده كـــــــــړمـــــــــــه [3]

پـــــه خداى (ج) مې دې قسم وي پلاني ته به دې وركمه

همدا اوهمدې ته ورته بېلګې دپښتوادب په لمنوكې ځاى په ځاى ليدله كيږي .

---

(1) عبدالحى (حبيبي) پښتوادبياتوتاريخ لومړى اودريم ټوک ، دانش خپرندويه ټولنه پېښور (١٣٨٤ هــ ش) كال ٤٧ مخ

(2) همدااثر (٤٨) مخ

(3) محمد اسماعيل يون ، دپښتوشعرهندسى جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ،(١٣٧٧ هــ ش)كال ١٢٩ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي اړخ : دادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربیه ده . که دهر اولس ادبیات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقیدوي معنوي خصوصیاتوپه کړلېچونوکي خړوبېږي اوداولس له پاره دانساني ارزښتونودغوښتلو په موخه په ټولنه کي رامنځته کیږي ، په پښتوادب کي هم په دې اړه ډېرې څرګندوني ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاریخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کي ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس یې په دې برخه کې پوره روزنه کړې ده . راځئ چې وګوروچې په پښتوادب کې تر کومه حده معنوي څواک غښتلی دی .[1]

وعده او ژمنه په پښتنوکې تر هر څه لوړه اوستره پانګه ګڼل کیږي ، چې دلته همدااثر داسې راغلی :

یـــــــــوه وعـــــده را ســره کېــــــړده

چې د صراط په پله به یوځای سره ځونـه

ددې ترڅنګ چې پښتانه ځوانان څه ووایي پښتنې پېغلې هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کې تاند اوهاند لیدل غواړي اوداسې هیلې څرګندوي :

سپـــوږمــــی څــرک وهـــه راخــــپــــژه

اشنـــا دګـلــــولـوکـــوي ګــوتــې رېبینـه

حماسه دپښتني کلتور په خټه کې داسې اخستل شوې چې لکه روح او جسم . کوم شی چې دپښتو ادب ګاڼه ګڼل کیږي هغه همداحماسه او ویاړنه ده ، چې دوطن پرستۍ خوند په کې غالب دی . ددې په دلیل مونږ دمېوندحماسه لرو چې :

کـــه پــه مېـونــد کــې شهیــد نــه شوې

خداېـږولا لیـه بې ننګۍ ته دې ساتمه[2]

همداسې که تاریخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبیاتو په هکله پوره پانګه لري ، دابېګه :

عبــــــدالرحمـــــانــــــه زوروره دشاغاسي کلا دې ولې

---

[1] اریـانـادایـرت الـمـعـارف ، (دریـم جـلـد) پـښـتـوټـولـنـه ، کـال (۱۳٤۳ هـ ش)
(۲) دهېوادانـټرنـیـټي پـاڼـه ____________________ Hiwad .com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورانولـه

یـــــــا :

خـــــانـــــــه راځــــــــــه دلـــــــــــــبره

ډکـــــــــې لا رئ د جنکــــو لنــــدن تــــه ځينـــه

دجنـــکـــــــو قـــــد ر يـــــې کـــــم کـــــــــــړ

امان الله تـــه دې خداى (ج) لونيـې ورکـوينــه(۱)

لنډه داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډاى دى هيڅ داسې اړخ ترې نه دى پاتې ، چې د ټولنې پوري اړه ونه لري .

دويمه برخه

دپښتو اولسي ادبياتو وېش :

په نړئ واله کچه د فلکلور په هکله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې يو انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبياتو ته د کره کتنې پام ور اړوو .

فلکلور درې برخې لري : (۲)

۱ _ شفـــــاهـــــي فلکلور

۲ _ غير شفاهي فلکلور

۳ _ نيم شفــاهـي فلکلور

۱ _ په شفاهي فلکلور کې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چيستانونه ، فکاهيات (ټوکې) دودونه ، موسيقي ، سيمه ايز خواړه سيمه ايز ادب .

۲ _ په نيم شفاهي فلکلور کې : خرافاتي عقيدې ، سيمه ايزې لوبې نڅاوې او

(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۲) مخ
(۲) دبېنوا انټرنيټي پاڼه Benawa . com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور راځي[1]. په عمومي تو گه ادبيات كه دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل كيږي همدا سې د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل كيږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه بر خو وېشل كيږي :

الف : عامې اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانگړې اولسي سندرې

الف : عامې اولسې سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لكه : دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چيستانونه ، داتڼ نارې ، سروكي ، لنډۍ ، د نكلونو نارې ، كاكړۍ ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ، ښځينه سند رې ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځكه وايو چې قافيه او رديف لري او منثور شفاهي ځكه وايو چې دنثر په قېد موجوددي ، داددې دليل نه دی چې گواكې په ليكنۍ بڼه په اولس كې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندۍ بېلگې او محتوا :

١_ دميندو سند رې (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يي دماشومانو د اوده كېدو پر وخت دكرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غيږ كې داچولو پر مهال په ورو، ورو ټپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رگه داسند رې واي : داسند رې دمور د احساساتو اوعا طفې دسپېڅلتيا څرگند ونه كوي ، خو په ځينو أ لا هو كې دخور جذبات هم ليدل كيږي ، ځكه چې دكوچني په روزنه كې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو كې دماشوم دراتلونكي لپاره دعاگانې ، دخپلو او پردو دستاينې

---

[1] ادب پو هنه ، سيد محى الدين هاشمي ، داريک دكتابتونونو اداره ، كال (١٣٨١ هـ ش) ١٠٥ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوویاړنې په ساده اوغیر فني تکتیک سره په کراره کراره په یو خاص سند ریزوزن اوو زم ویل کیږي چې یو ځانګړې او خوږ تاثیر لري ، دا بېلګه یې رااخلو :

أ لا هـــــو شـــــه أ لا هو شــه . زمـــــــــــــاجـــانـــه أ لا هو.
پلا ر دې تلی دی په جنــګ . دوطـــــــن په نـــامــو ننـــګ
یــوتوپـک پـــه غـــــــــــاړه . بلــــــــه ښه توره په څنګ
ګټــــــي تـــاتــــه بـــه پښتــو.أ لا هـــــو شــــه أ لا هـــــــو
خـــوب دې درشـــي په لېمـــو زمـــــا جـــانــــه أ لا هـــو[۱]
د میندو سند رې په بېلا بېلو ډولونوله میندو له خوا ویل کیږي .

دماشومانو سند رې :

دماشومانو سند رې ماشومان په لوبو اوتفریحی حالت کې لولي ، یا دمشاعري په ډول دي اویا هم دا سند رې په یوازې توګه ماشومان وایي دا سند ر ې او شعرونه هم په ساده ډول او درواني نګه محاورې په چوکاټ کې ویل کیږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه یې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند رې دقافې او ردیف د سمبټت په موخه بعضې وخت هیڅ تسلسل (لفظي او معنوي تړاو) نه لري . دماشومانو سند رې خورا ډیرې دي . چې ځیني یې دادي :

اکــــــو بکـــــو ســــر سینـــدکـــــو
ابـــــــاسیــــــن څپــــې څپــــــې
غـــــــوامــــــې لا ړه پــــــه رمبـــــــي
په میدان کې دوه هیلۍ دي دواړه ګوتي خوځوي .

×××

همدارنګه بله بېلګه :

چـــرګـــه مـــــې نــــاجـــــوړه ده
بـــانــــــه مــــې ورتـــه جـــــوړه ده

×××

---

(۱) ففـلـیـات (ادبـي اصطلا حات) ۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دِم دِم دچـــــــــــــــرگ واده دی
چــرگ پـــــه لا ره كـــــې بيـــده دی
×××
ځــــــئ چـــــې ځـــــوكـــــو روتـه
مــــرغــې ولا ړې چـــــولــــــوتـــــه [۱]

منظوم چيستانونه (پوښتنې) :

پوښتنې نظمونه اكثره د كوچنيانو او ځلميانو له خوا پخپلو مجلسونو كې ويل كيږي او يو بل ته يې وړاندې كوي دې دول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قريحې پياوړې كيږي چيستانونه د معما په ډول گونگه بڼه لري ، خو د ځينو قرينو له مخې يې د پيژندلو او ځواب را ايستلو لا رې اسانه كيږي ، لكه :

لــــه پاســه راغی سور بــلــــــوڅ	
اغوستی يې دی پنځه پنځــوس	× پياز ×
وچ كـلـك لـــــه كـــولمــو ډک	× كټ ×
زمــــا سپينـــــه كـــــــوټـــــــه	
نـــــه يـــې لا ر شتــــه نـــه كـــوڅــه	× هگۍ ×
ســـل خــــــولــــــې لـــــــري	
نـــه گېـــــډې نـــه كـولـمې لري	× غلبېل ×
ســــوردې سنـــــــد وخـــک دی	
لــــــه ســـــرو غميـــــو ډک دی	× انار ×
نــــه يـــې پېښـې شتـه نــه لا سونه	
يــــوكـــامـــــان وهــــي تـوپونـه	× پنډوس ×

---

[۱] دكوچنيانو ادبيات ۱٦۱ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جــيـنــجـــړ تـــاتـه جينـجړ مـاته
جــيـنـــجــړ وخـــاتـه اسمـان ته × لوړۍ × [1]

داتڼ نارې :

داتڼ نارې لکه له نا مه ښخه يې جوتيږي يوازې په اتڼ کې ويل کيږي په ناستې اوبې له اتڼه نه ويل کيږي او که وويل شي خوند نه کوي . ښځې هم په خوښيو کې اتڼ کوي او نارينه و داتڼ نارې ښځې هم پخپل اتڼ کې زمزمه کوي ، خو ښځې بيا ځانته بېلې داتڼ نارې هم لري . داتڼ نارې پر ډول ډول او بېل وزن داتڼ چيانو له حرکاتوسره سم ويل کيږي ، لکه :

ښـــاپستـــې كـــه ستـــا رضـــا ده
ستـــا دقـــام بـــدي پـــر ما ده [2]

يـــــــــــــا :

زمـــــا ، زمـــــا شيـــــريـنــــــې
وكــــــړه اداشـــيـــــريـــنــــــې

د اتڼ نارې دمحتوا له کبله زياتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسې نارې هم شته ، مثلاً :

غـــازيـــان كـــــړي اتـــڼـــونــــه
درتــــه خـانـدي غرونـه ، غرونـه
غـــازيـــان راغـلـــه جـــوپـــې
پـــرې شيـنــدي جـونـــه گلـــونه

سروکی :

[1] دكوچنيانو ادبيات (١٦٧ _١٦٨ مخونه)
[2] دپښتو شعر هندسي جوړښت (٩٩) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج اودود لري په سروکي کې دپښتني دود ټول مضامين دلنډيو په وراچولو ځايږي ، سروکې تاريخې ، عشقي او اخلا قي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي دښځو له خوا لوستل کيږي ، چې په لا ندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خـــــانـــــــه راځـــــــــه دلـــبـــــــره .
ډکــې لا رئ دجـيـنــکو لنـــدن تــه ځـيـنــه
دجـيـنــکو قـــــــدر يــــــې کــــم کـــړ .
امان الله ته دې خدای (ج) لونې ورکوينه
خـــــانـــــــه راځـــــــــه دلـــبـــــــره .
ډکـې لا رئ دجـيـنــکو لـنـــدن تـه ځـيـنــه

× × ×

عــبـــــــدالـــــــرحـمــــــانــــــه زوروره
دشـــــاغـــاســـي کــلا دې ولــې ورانــولـــه
دپـښـتـنــــولا رې شــــــوې بـنـــــــدې
دې انګريزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونـه

عــبـــــــدالـــــــرحـمــــــانــــــه زوروره
دشـــــاغـــــاســـي کــلا دې ولــې ورانوله .

اخلا قي سروکي :

زويه بيـــــدارشـــــــه
په مينه ښکل کړه دخپل مور او پـلار لا سونـه .
کـه نيک مرغي له خدايه غـــواړي
د مشر منه او په کشر کړه رحمونـه
زويه بـــيـــــدارشــــه
په مينه ښکل کړه د خپل مور او پلار لا سونـه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقي سروكي :

اوبــــــــه دې وږيـــــــــــــــنـــــــــه

پاســـه لا لـيــه مـــازيــگـــردى اوبــه دې وږيـنــه

مــنـــــگـــــى پــــه ورو ، ورو ډكــــوه نـــــو

اوبــــــــه دې وږيـــــــــــــــنـــــــــه

چـــې مـــې لا لـى لـــه خـوبـه پانه سـي مـينــه

پــاســه لا لـيــه مـــازيـگـــر دى اوبـه دې وږينــه

لنډۍ (ټپه ، مسره) :

لنډۍ داسې يو منظوم شعري فورم دى چې پرته په پښتو ژبه كې نور په هېڅ يوې ژبه كې نه ليدل كيږي . لنډۍ دفورم له مخې خوراكوچنى ، خو دمحتوا له مخې ډېر درونډ معنوي بار ليږدوي ، لنډۍ په پښتوژبه كې ډېر لر غونى تاريخ لري . هغه وخت چې اريايانو دكوم ځانگړي مطلب او موخې له پاره گلان ريبدل اوله شيدوپې كيداى شي كومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې ټپه كې ښه جوته كړې ده .

سپـــوږمـــى څـرک وهـــه راخيـــــژه

جانان دگلو لو كوي گوتې ريبينــــــه

دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدى ، لومړۍ مسره يې (۹) څپې اودويمه مسره يې (۱۳) څپې ده .

پــــاس پــــه كـمــــره ولا ړه گـــلـــــــه

نصيب دبل شوې اوبه زه درخېژومه

× × ×

پـــه كشمـــالـــو كـــې مې حلا ل كړه

چې جنازه مې ښاپيري اوچته كړينــه

× × ×

سپـــوږمـــى تــاتـــه دې ســــــلام وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـا بـه زمـا جـانان تـه ډېر کتلې وینه

چاربیتې :

داهم دپښتو منظوم ادب یو داسې فلکلوریک ژانر دی چې اوږد او سندریزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخیزه مضامین لیږدوي چار بیتې په اولسي ادب کې خورا مشهورې منظومې دي . دچاربیتي هر بند له څلوره مسرو څخه کم نه وي ، خو اوږده موضوع بیانول ددې فورم ځانگړنه ده چاربیته کیدای شي چې هر څو بنده ولري . راځئ چې د چاربیتې یوه بېلگه دلته راوړو :

دپښتني پېغلې له خوا

نـــــاستـه یم دفکر پـه تـال زانـگم چېـرتـه یــار گورم
زه مستـــه لیــلایم ستـــرگې اچـــوم خـریـــدارگـــورم

× × ×

نــــاستـه یـم دفکـر پــه تـال زه نېشـــه دبې ننگویم
تـېـــرشو پېغلتوب رابانـدې ونـــه دلـونــگـــو یــم
یــم پــه عطرو وتـره گـوښـه نـاستـه لـه بې نـنـگــویم
ځان له دمجنون پــه شان په صدق کې دلـدار گــــورم

× × ×

ســـــره لـمبـــه داور دعــــاشـقـۍ مـې په بدن لگـي
ستــا دخولــې خبــرې ځـکــه ما بـانـدې ملـهم لگي
غـوڅـو پـرهـرونــو تـــه پـټـۍ پــه څـــو رقـم لـگــي
ستـــا رنـگـــارنـگ خـنـــدا ډول او سنـگـــار گــورم

× × ×

نـــاز بــه پـر هـغـه وړم چې غـیـرت پـه روح او تن لري
شــــــوق دازادۍ دویـــنــــو دادســـره کـفـــن لـــري
زه بــــه دهـــغـــه شـــم چــې دې مـیـنـه پـه وطـن لـــري
سپینه خوله به ورکړم چـې دی راشـي ورتـه لارگـورم

× × ×

سپینه خوله مې ستاده،غیر غماز ورته راتلی نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بــاغ د تــوتيــانــو تــه ټپــوس او زاغ كتی نــه شي
تــاوتــرې نـــه زمــری گيـــډران ورتـــه ختـــی نـــه شـــي
زه حـضـرت ولـي يـار دوطـن زلـمـی نـامـدار گـورم[1]

× × ×

(الف) منظوم متلونـه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلې په تول پوره دمعنی نه ډكه او لنډه جمله ده چې زمونږ دپښتنې اولس دژوند او ژواک اخلا قي استازيتوب كوي . كه دنورو اولسي شاعري او فلكلوريک ادب ليكوال او ويونكی يې نه دی معلوم دټول ملت گډه شتمني ده .

تل په لنډ بحر او سپلاب كې ستر مفاهيم او معنوي څواک لېږدوي متل خورا فصاحت او بلا غت لري . هم موزون وي او هم روان په متل كې هره جمله او تر كيب دانساني ژوند دبېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستوارې نكتې په كې پرتې دي لكه :

۱- چــې ښـــــه كـــــــرې
هـــغـــــه بــــــه ريـــــبـــــې
۲- چـــې ښـــه تـيـــار دي
هـــغـــــــــه ديـــــــار وی
۳- بـدخـوی چې زوروور شي
نـو عـقــل مـــرور شـــــــي
٤- ژرنــــده كـــه د پـــلار ده
خـــــــــو پــــــــه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونـه :

داهغه ژانرونه دي چې د اكثرو ليكوال معلوم وي ، په دې كې ، غزل ، ځلوريځې ، داستانونه ، مقام دوه ايزې او داسې نورراځي . دلته دا پوښتنه پيدا كيږي

---

[1] پښتانـه شعرا ، عبدالله بختانی ((خدمت گار)) دريم ټوک ، دولـتي مطبعه ، كـال ( ) ۲۲۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، چې نيمه عروضي (ديواني) منظومې دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب كې پورتنۍ ذكر شوې منظومې په اولسي وزن او څپو برابرې دي . ځكه يې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلگي رااخلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره كاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يـــار چــې جــلا شـي خلكو دادی پېغور
لـكــــه يـعـقـوب ورپسي شـومه شوكور
كـلـــــــــه بـــــــه راشـــــــي دلـــبـــــر چـــــې پــــــه
خـــــنــــــــداشـــــي دلبـر تـر جـار بــه كــړم سـرومـال كـلـی وكور
مـــيـــنــــــــې ديــــــار كـــــړم رنـځـــور
احـــوال مــــــې دي دمـنــــــصـــــــــــور نـشـتــه ثاني دې نـورتــه يې غمـخـور
اخـر يـې تـن شـوكـبـاب د عـشـق پـه اور بـندي دزلفو په دام پروت دی نسكور
حـــبـــيـــب الله دی غـــــــــــــــــــــلام غـــواړي
دســــــــــرولـــــبـــــــــو جـــــام

مقام :

مقام هم داولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخكې يا په منځ كې ويل كيږي .

لكه :

دكـم اصــلو لــه يـارۍ نــه واخـلـــه لاس
مـــه غـولـېـږه دهـغــو پــه تـش لــبــاس

دكـــم اصــلو يــارانــه دخره سـورلي ده
عاقبـت بـه دې په كنده كړي راخـلاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اصيــل سره دې لړه نيــکي وکـــړه
شــامــدام بــه درنــه گرځي کوزو او پاس
لـــه کـــم اصـــلـونـه وفاکلــه مونده شــي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې لـــه لـرې نـه يې گـورې ورنـه تېښته
گلســتـــانـــه ورســـره مـــه کـوه بـاس[۱]

ځلوريځه :

نــظـــر مې وکــړ کــون ومــکــــــان ته
دې کښتې، پورته ځمکــه اسمــــان تــه
ځـــه چې لـيـــده شو ، يـــــوازی دی و
شتـــون دذات دی گـــوره جـــهـــان ته [۱]
(ملا احمد قندهاری)

چاربيته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بيتونه يې له ځلورو مسرو کمه نه وي . په چاربيتو کې هرډول مضامين ليږدول کيږي . اولسي چاربيتې د دېواني چاربيتو په پرتله ډيرې سندريزې دي ، دبرهان الدين ننگرهاري دا چاربيته دبېلگې په ډول راوړو :

سپـيـن جبـيـــن دی نـورانـــي مـاه تـابـان دی
دښــايست شـغلې تـــرې خيـژي پــه هر لورې
تور کاکل دې په سپين مخ گل دريحان دی
اتشـــي پيـــزوان دې تـــل پـــه لبــــو ښـــودي

---

[۱] دپښتو شعر هندسي جوړښت . (۱۱۷) مخ
[۱] پښتانه شعرا دوېم ټوک . ٤٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

×××××

سپیــن جـبـیـــن دې نــوراني شغلې دلمـر کا
دبښــایست دې پـه تمـام جهــان کــې نوم دی
ټول صورت دې خوشبويې دمشک عنبر کا
نـــه پټېـږي شــان و شـکـل دی مـعـلـوم دی
ښــاپـېــــرۍ تــول ننداری ستـــا د ذیــور کا
دبېـلـتـــون دلا ســه تــل مــیــن مــظـلــوم دی
دمــجـنــون پـه شـان مـې سـر پـه بیـابـان دی
پېـغـــامـونـــه تــل راځـــي داســتـــادلـــورې

×××××

د مجنـون پـه شانې گـرځي واخله لا س له ما
نـــه جــــوړېـــږي ستـــا شـړۍ زمـــا لـــه شالـه
تـــاتـــــه شـــاتـــه غـلامـان په دردی خاص زما
ښـــه ښکـــاري هــــــر ســـــړی دخپـلـه سیاله
قـرار کښـېنــه نــور هېڅ مه کړه التماس زمـا
هـــرچـــې ځــــای هـــره مــرغۍ لـه هره ځاله
نـــزدیـکت زمـــا او ستــا په ربښتیا گران دی
ستا په شان دی ماته نور هیڅوک نه گوري

×××××

نــزدیـکت کـومـه ستـا ، پـلـو پـه ژونـد یمــه
کـــلــــه تمـــه قطــع شـــــي، دعــــاشــقـــانــو
ستـــا دمینې پـــه اور سوزمـه ، دردمند یمـه
زورولـــــی یـمـــــــه ډیــر ســتـــا غـمـــازانـــو
لــــه بــاقــي عمر نه خوښ د مرگ په بندیمه
چـــې پـــه ستــرگــو نـــه وینــم وردخــوبـانــو
هــــــر عـاشـق ته جدايي تــه مرگ آسان دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما دعشق كتاب كې لـوستى دغه تــور دى

×××××

هر عــاشـــق تــه جدايي لـه مـرگـه سختـه ده
پـه رښتيــا سره ، چې زړه كې صادقان دى
پـه نـصيـب كـي ورتـه ، ليـكه دادوختـــه ده
تـقـديـري كــارونـه كـل د پـاک سبحـان دى
دمينـــو دونـيــا گـى ډيـره بـدبـختـــــه ده
شپـه او ورځ دعشـق لـه درده ، پـه گريان دى
((برهان الدينه)) سـرومـال دى دجـانــان دى
كـه څه هم جانـان دى ځان لـه تانـه ژغوري [۱]

×××××

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم په تو گه دشكل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سكښت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونكي په دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون له پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شكل له پلوه زمونږ دژبې خاص ملي اهنگونه دي ، چې زوړ اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يي په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي . داستانونه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځاى او نېټه يې معلومه نه ده . بوازې د داستانونو هغه ببلگې ، چې د پټې خزانې په واسطه لا س ته راغلي څلورسوه كلن عمر لري په پټه خزانه كي دحافظ عبدالطيف اڅكزي د (سوى او اوبښ) فولكلوريكه كوميډي ، انتباهي داستان راغلى ، چې دلته يې يوكسر او يو بند راوړو :

---

[۱] پښتانـه شعرا دوېـم ټـوک (۸۷) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوږ ونيسئ يارانو داوښ اوسوی قصـه سوه

خورا ډيره خوږه ســــــــوه

يو سوی د اوښ اشنا ســو

بې حده يې همــــرا ســــو

ياري به يې کوله يوله بله يې يارانــــه ســــوه

خــورا ډيـره خــوږه سوه[۱]

علی حيدر ((جوشي)) د داستان دابېلګه :

عزرائـل (ع) راغی تـرنـبـي اخـرزمـانـــه

روح راکړه مـهـربـانـه سرداردمدينـــــــي

عـــزرائــــــل (ع) راوړداپـــيــغــــــــــــام

رســـول (ص) تـــه ودرپـد لاس پـه نــــام

خـدای (ج) پـــه تـــاوايـــې ډيـر ســــلام

پس لـه سلامـه دې سفر دی لـه دنيانـــــه

روح راکړه مـهـربـانـه سردار دمدينــــــي

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبيات :

اولسي ادبيات هغه دي ، چې رامنځته کوونکي يې معلوم نه وي . لنډې خوږې او پخې ويناوې دي چې داولس په زړه کې رامنځته شوي دتول اولس ګډ مال

---

(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی . خوله په خوله ، سینه په سینه له یوه نسله تربل رانقل شوي . [(۱)] متلونه اصطلاحات ، چیستانونه ، سترې مه شې ، ټوکې ټکالې ، دعاوې اوخیراوې کړنې ، او انګېرنې او داسې نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کې موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعریف مخکې په منظوم متل کې راغلی ، دمنثور متل مهمه ځانګړنه داده چې د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکې کم استعمالیږي .

ژوندۍ بېلګې یې دادي :

که غر لوی دی په سر یې لا رشتــه .

لمــر پــه ددوګــوتــو نــه پټېــږي .

اخـتــر پټ مـېـــړه نــــــــه دی .

دنــن کــــار سبـــاتـــه مــه پرېږده .

دکبــر کــاســه نسـکـــــوره ده .

لـه پیتی نـه سوې غوښه ښه لګي .

پوښتنې یا چیستانونه :

چیستانونه اکثره دکو چنیانو پورې اړه لرې او د خپلو مشاعرو او مناثرو په ترڅ کې یې وایي . لکه :

داڅــــــــه شــــــــــی دی ؟

چې سهــار پــه څـــلـورو پښو

غــرمــــــه پــــــه دوه پـښو

اومابنام په درې پښو ګرځــي .

ځواب یې داسې دی :

- ماشوم توب .
- ځلمیتوب .

---

(۱) ادب پوهنه ، سیدمحی الدین هاشمي ، داریک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هــ ش) ۱۰۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- او بوډاتوب .

ټوله شپه ګرځي او بېګا ته يوه روپۍ ځای نيسي .

((امساء))

لاســونــه لري پښې نه لري .

تـــن لـــري ســـرنـــه لـــري .

غوږ لري اوريدل نه کوی .

((کميس))

کږنې او انګېرنې :

دا ښکاره ده ، چې فولکلوريک موادد کرونولوژۍ او سوسيولوژۍ دڅېړنو له مخې دارزښت او اهميت وړ ګڼل کيږي داځکه زيات فولکلوريک مواد نه يوزاې دا چې ريالستي بڼه لري ، بلکې ډيوې ټولنې دفرهنګ او کلتور معيار دټاکلو له پاره ديوه واحد په توګه ګڼل کيږي .

ددغو لنډو ټکو پر بنا زمونږ په ټولنه کې کرکې ، کږنې که څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل کيږي ، خودا چې په دې کې زمونږ د اولس دکلتوري او فرهنګي ژوند ښېلا ښېلې خواوې ترې څرګنديږي څېړل اوراټولول يې ضروري کار ګڼل کيږي ، دا به سمه وي . چې کرکې به عيني ، منطقي او علمي بنسټ نه ګڼل کيږي ، خو دا چې اولس او بانډه والو کې ديوې پېښې دمخنيوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره کيږي په درنښت ورته ګوري دساري په توګه دچاچې دښې لاس ورغوی وتخنيږي خوشحاليږي او داسې داسې انګيري چې پيسې او شته به په لاس ورشي . اوکه چېرته دچا کيڼ لاس وتخنيږي ، نو داسې انګېري ګواکې شته او دولت ورڅخه تلوني وې .

له دې کبله ويلای شو [١]، چې ددغو فلکلوريکو موادو اهميت او خوند په دې کې دی چې داولسونو دوکړوتر منځ يې لرغونی او پخوانی ماهيت او بڼه ساتلې ده ،

---

(١) دپښتو ځينې فولکلوري روايات : سرڅيړونکی : علی محمد((منګل)) ازهر خپرندويه ټولنه کال (١٣٨٥ هـ ش) ٦٠ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي يوبل مثال هم راوړو :

کړنه :

کله چې کينه سترګه په رېږدوراشي ، اولس داسي انګېرنه کوي ، چې يوڅه بد پېښېدونکي دي اوداخبره په ننګرهار او کوز ه پښتونخواکې دودلري .

انګېرنه :

که چېرته په (چايوو) کې دچي شمی نېغه نېغه تاوېږي ،نو داسې انګېرل کېږي ګواکې ميلمه راځي .

يا داوبو پېرخ کول . او يا هم د اوړو اغږلو کې د اوړو څخه غږ پورته کيدل .

همدارنګه که د چا په خواکې يو بل کس خپله ستوماني وباسي يا خوله وازی وکړي ، نو په مشرقي اولسونوکې داسې انګېرنه کېږي ، چې خپله ستوماني يې پرما راواچوله (۲).

ستړي مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتګ سره په افغاني ټولنو کې د سلام اچوني عنعنه راګډه شوه ، دمذهبي دعايي او عظمت له کبله يې په اولسونو کې ډېر ژرځای ونيو .

ددې تر څنګ په افغاني ټولنو کې داسې اولسي روغبړونه په ښکلو ښکلو وزنونو او بڼو دود لري چې دډېر صميميت له کبله په عادي وخت کې دملګرو او عامو وګړو ترمنځ استعمالېږي . په عادي او عمومي حالا توکې دمشرانو او کشرانو تر منځ د (ستړي مه شي) اصطلاح استعمالېږي . چې ستړی مه شې ، ستړی مه شې ، .

دراتګ پر مهال پخير راغلاست ويل کېږي . او هر کله چې له لېري ځای څخه يو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چارې) غږ پرې کوي . په مقابل کې ورته لا ندې ځوابونه ورکول کېږي .

---

(۲) اولسي را ټولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ تـــه (تـاسـو) ستړي مـــه شـئ !

_ مـــنــــنـــــه / مـــهـــــربــاني !

_ ژونـــــــــدی اوســــــــــــی !

_ دښه چارې پر وړاندې ښه چارې .

کیسې او افسانې

:

کیسې او افسانې د فلکلوریکو ادبیاتو یو داسې مهم اړخ په غیږ کې نیسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانځورگري . کوي کیسې او افسانې د ټولنیز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کیسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنیز مفاهیم پخپل ځواک د خلکو ذهنیت ته ورلیږدوي . همداکیسې او افسانې دي ، چې دپښتنې ټولنې دود ، عنعنه ، کولتور او د فرهنگ استازیتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانۍ کیسه ، دیوسف خان او گلمکۍ کیسه ، دمومن خان او شیرنۍ کیسه . .. په فلکلوریک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا وړډکوي .

(پایله)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې ليکنې څخه زمونږ اره موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندې وساتل شي . او د ليکنې منځپانګه او نتيجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتنې کلتور ريښتيني هنداره ده . او دې اولس دژبې ، عنعنې او مېتولوژۍ نماينده ګي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهنې انځور تمثيلوې او په پيداګوژيکې جنبه خپل اولس دښووني او روزنې دګرکې په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاريخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوې ارزښتونه پخپل غېږ کې رانغاړي . چېستانونه دماشومانو ذهنونه پياوړې کوي ، دود او انګېرنې داولس سوچه او نګه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داولسونو او پر ګنو ټولنيزه هنداره ده . داوسنۍ پر مختللې نړۍ د پر مختګ تاداو په پخوايې او لرغوني فلکلور کې ايښودل شوی او درياليزم بنسټ او سر چينه همدا اولس او اولسي ادبيات دي .

کتاب ښود (ببلوګرافي)

١- ختک ، فضل مير ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکيډمي کال : (١٩٩٩ م) .

٢- هاشمي ، سيدمحی الدين ، ادب پوهنه ، اريک کتابتون ،کال (١٣٨٠ هـ ش) .

٣- حبيبي ، عبدا لحی ، پښتو ادبياتوتاريخ ، لومړی او دويم ټوک ، دانش خپرندويه تو لنه ، پېښور . (١٣٨٤ هـ ش) .

٤- يون محمد اسمعيل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ، کال (١٣٧٧ هـ ش) .

٥- اريانا دايرة المعارف (دريم جلد) پښتو ټولنه ، کال (١٣٤٣ هـ ش) .

٦- هېواد انترنيټي وېپانګه ⟸ : Hiwad@yahoo.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- بېنوا ویپانګه ⇐ : Benawa@yahoo.com

۸- خدمتګار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دویم ټوک) دولتي مطبعه ، کال (.)

۹- منګل ، علی محمد دپښتوخېني فولکلوري روايات ، ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵هـ ش) .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library